

IVAN PAVAO II. KAO KATEHETA

Franjo Gruić

16. listopada 1978. izabran je Karol Wojtyła, sin katoličke Poljske, za rimskog biskupa, nasljednika sv. Petra i vrhovnog poglavara Katoličke Crkve. Otada je prošlo nešto više od tri godine, ali tri godine tako bogate duhovnim sadržajem koji dolazi iz Rima da je gotovo nevjerojatno koliku je i kako raznoliku aktivnost razvio sadašnji Papa. Izbor „Pape iz daleka” značio je za mnoge neshvatljivu novost, ali ta je novost takva da neprestano iznenađuje i daje polet i nadu ne samo katolicima, ne samo ljudima vjere, nego se za nju zanimaju svi ljudi dobre volje. Ivan Pavao II. i njegovo crkveno djelovanje ne prestaje biti glavna tema katoličkih novinara; o njemu pišu i govore i političari cijeloga svijeta.

Iz njegove gotovo nepregledne aktivnosti izdvojimo ovdje samo četiri velike enciklike: „Redemptor hominis” (Otkupitelj svijeta), „Dives in misericordia” (O Božjem milosrđu), „Laborem exercens” (O značenju ljudskog rada) i „Familiaris consortio” (O kršćanskoj obitelji) u kojima svestrano obrađuje moderna vjerska i ljudska pitanja u svjetlu Objave i crkvene tradicije. Na početku programatski stoji enciklika o Spasitelju

i Otkupitelju svijeta Isusu Kristu, jer je Krist „alfa i omega”, početak i svršetak, i jer u svjetlu Bogo-čovjeka svako ljudsko pitanje može naći svoje konačno rješenje i odgovor. Osim tih velikih enciklika, Ivan Pavao II. završio je i izdao apostolsku pobudnicu „*Catechesi tradendae*” (O vjerskoj pouci u naše vrijeme) kao završetak razmišljanja i rada Biskupske sinode i pape Pavla VI. o katehizaciji u naše vrijeme. Možemo reći da je apostolska pobudnica „*Catechesi tradendae*” magna charta katehizacije danas, i u njoj Ivan Pavao II. očinskom i učiteljskom brigom sistematski obrađuje teološka i pedagoška pitanja vezana uz katehizaciju u naše vrijeme, polazeći od „jednoga učitelja, Isusa Krista”¹. Ta je apostolska pobudnica stalno vrelo nadahnuća za praktični katehetski rad i u pitanjima sadržaja i u pitanjima metode.

Veliko evangelizatorsko i katehetsko značenje imaju putovanja Ivana Pavla II. koja je započeo već tri mjeseca iza svoga izbora za

¹ Apostolska pobudnica „*Catechesi tradendae*” objavljena je u hrvatskom prijevodu kao prilog Glasa Koncila, br. 24/1979.

papu: u Meksiko (pod kraj siječnja 1979), u Poljsku (u lipnju 1979), u Irsku i u Sjedinjene Američke Države (na početku listopada 1979), u Tursku (pod kraj studenoga 1979), u Francusku (pod kraj svibnja i na početku lipnja 1980), u Brazil (na početku srpnja 1980), u Saveznu Republiku Njemačku (u studenom 1980), u Afriku (na početku svibnja 1980), u Japan i na Daleki Istok... Ta misijska i pastoralna putovanja imaju možda i veće značenje nego enciklike i pobudnice, jer se Papa na njima susretao s velikim brojem ljudi i najmodernijim sredstvima komunikacija: radijem, televizijom, neposrednim susretima u crkvama i na stadionima. Njegovi govori, propovijedi i kateheze na tim putovanjima bili su upravljani ili svim ljudima, od djece do starih, ili posebnim skupinama: mladima, bolesnima, bogoslovima, svećenicima, redovnicima i redovnicama... Omiljeli način komunikacije za Ivana Pavla II. jest neposredni kontakt, razgovor. Sjećamo se živo njegova susreta s 50.000 mladih u „Parc de Princes” u Parizu, 1. lipnja 1980, gdje je slušao njihova pitanja i neposredno na njih odgovarao. Presedan u stilu papinske službe! Papa se obratio mladima evangeoskim izvještajem o Kristovu razgovoru s bogatim mladićem. Krist, Božja riječ, „nije riječ velikoga monologa, nego je on riječ trajnoga dijaloga sa svakim čovjekom”. Na pitanje mladih o Isusu Kristu papa je odgovorio: „Evangelje je dijalog s čovjekom, s različitim pokoljenjima, s narodima, s različitim tradicijama, neprekidni dijalog s čovjekom, sa svakim čovjekom, s pojedincem, apsolutno jedinstvenim”².

Taj Papin susret s mladima u Parizu bio je istinska kateheza, u stilu starih dobrih katekizama u pitanjima i odgovorima. Na pitanje može li Evangelje odgovoriti na probleme današnjih ljudi Ivan Pavao II. odgovorio je: „Ne samo da može, nego i mnogo više; jedino Evangelje može dati totalni odgovor koji ide do kraja.” Na pitanje zašto Papa na svojim putovanjima razgovara s državnim poglavarima odgovorio je: „Jednostavno zato što i Krist govori sa svim ljudima, sa sva-

kim čovjekom. Osim toga smatram da on, bez sumnje, ima mnogo toga reći ljudima koji nose veliku društvenu odgovornost, kao što je imao reći onome mladiću u Evanđelju i svakome od vas... Ja često govorim s mladima. Uistinu, o mladeži ovisi sutrašnjica.”

Papin odgovor na pitanja o crkvenoj nauci na području seksualnog morala, koja bi mogla mlade udaljiti od Crkve, bio je sljedeći: „Na tom području Crkva postavlja samo one zahtjeve koji su usko povezani s istinskom ženidbenom ljubavlju, tj. s odgovornom ljubavlju. Crkva zahtijeva ono što traži dostojanstvo ljudske osobe i temeljni društveni poredak... Moralna razuzdanost ne usrećuje ljude, potrošačko društvo ne usrećuje ljude...”

O provedbi II. vatikanskog sabora Papa je, među ostalim, rekao: „Naša je zadaća da shvatimo na čvrst i pošten način sve što govori Duh, da to ostvarimo, izbjegavajući zastranjenja s onoga puta koji je zacrtao Sabor.”

Ivan Pavao II. „zapalio” je mlade duše u Parizu, i one su popratile njegove riječi burnim pljeskom. Papa je mladima govorio jednostavno i direktno. Oni su shvatili što im je želio reći. On je posijao u njihova srca radosnu riječ Evanđelja, objavio im Isusovu riječ i riječ crkvene nauke i pozvao ih da traže „totalni” odgovor na pitanja koja su postavili i koja još imaju u sebi. Navijestio im je novost Evanđelja koju neće čuti nigdje drugdje osim iz usta vjernika, katehete, kakav je jedan Ivan Pavao II. Vjerujemo da su njegove riječi pale na plodno tlo.

Osim takvih prigodnih kateheza na svojim putovanjima i u neposrednim, „spontanim”, susretima, posebno s mladima, Ivan Pavao II. počeo je od rujna 1979. sistematski izlagati svetopisamsku i crkvenu nauku. Te svoje kateheze Papa je održavao za vrijeme audijencija srijedom pred tisućama slušača iz cijeloga katoličkog svijeta koji su došli na hodočašće u Rim i da vide i čuju Papu. Papina sistematska kateheza postala

² „L'Attivita della Santa Sede” 1980, str. 394.

je glavni sastavni dio njegovih općih audijencija srijedom na Trgu sv. Petra ili u velikoj dvorani za audijencije.

Na temelju Isusovih riječi o nerazrješivosti ženidbe (Mt 19, 1–9) i na temelju izvještaja o stvaranju čovjeka (Post 1, 27 sl), Ivan Pavao II. govorio je tijekom cijele godine o nerazrješivosti ženidbe, o značenju ljudskog tijela, o izvornoj nevinosti i historijskoj grešnosti, o 6. Božjoj zapovijedi, pokazujući da izvještaj o stvaranju i Isusov nauk o nerazrješivosti ženidbe daju temelj antropologiji i ženidbenoj etici.

Prema biblijskom izvještaju Bog je stvorio čovjeka na svoju sliku, „na sliku Božju stvorio ih”. Zato čovjek ne može biti potpuno shvaćen kao od svijeta, tj. samo u cjelini vidljivih tjelesa. Čovjek ima tijelo, ali je stvoren na sliku Božju. Zato stvaranje čovjeka ima metafizičko i teološko značenje. Čovjek se ovdje definira više kao od Boga nego od svijeta. Zato je prvo poglavlje knjige Stvaranja solidan temelj za metafiziku, antropologiju i etiku prema metafizičkom načelu „ens et bonum convertuntur”. Sveto pismo kaže: Vidje Bog sve što je stvorio da je bilo vrlo dobro (Post 1, 31). (12. 9. 1979)³.

Prvotno stanje čovjekovo jest izvorna nevinost. Kad Isus kaže: „Što je Bog sastavio neka čovjek ne rastavlja” (Mt 19,6), onda time upućuje na stanje „u početku” i potvrđuje ga. Jedinstvo i nerazrješivost ženidbe u Božjem je planu od početka. Muž i žena u savezu su s Bogom Stvoriteljem i to je njihova bitna veza. Kasnija historijska grešnost ne može se shvatiti bez prethistorijske nevinosti. Historijski čovjek vodi korijen od prethistorijskog i milost ga na to podsjeća. Prethistorijska nevinost usmjerenjena je prema tajni otkupljenja koja se ostvaruje u Kristu: „Mi koji posjedujemo prvine Duha uzdišemo iznutra očekujući otkupljenje svoga tijela” (Tim 8,23). Moramo doći do zaključka da je naše ljudsko iskustvo legitimno sredstvo za teološko tumačenje i nužna točka pozivanja kod tumačenja izraza „u početku” (usp. Mt 19,4 i 8). (19. i 26. 9. 1979)

U nekoliko slijedećih katehetskih nagovora srijedom Papa je govorio o stvaranju žene i o odnosu muža i žene. Izraz „nije dobro” (Post 2, 18) upućuje nas na to da je žena vlastiti identitet čovjeka. Ona mu je ravnopravni drug, jer takvog druga nije našao među životinjama. Premda je čovjek u društvu stvorenje, on je ipak među njima „sam”, osamljen. (10. i 24. 10. 1979)

Početak Svetoga pisma govori nam o ljudskom postojanju, o značenju i različitosti tijela, o prvotnoj samoći, o slobodi pred životom i smrću. Jedino je čovjek, po tijelu i duhu, sposoban obrađivati zemlju. (31. 10. 1979)

Pojam „mit” u izvještaju o stvaranju žene ne znači izmišljati sadržaj, nego jednostavno način izricanja dubljeg sadržaja.

Sveti pisac kaže da čovjek pripada materijalnom svijetu, ali ne posve. On ima svoj „ja”, a to znači odnos prema drugome. Čovjek upada u dubok san (Post 2, 18–20) sa željom da nađe sebi druga. Budi se kao „muž i žena”. (7. 11. 1979).

I po tom jedinstvu dvaju bića čovjek je slika Božja. Čovjek je sličniji Bogu u jedinstvu nego u samoći. (14. 11. 1979).

Nakon grijeha javlja se u čovjeku stid, osjećaj golotinje i strah. Iskustvo stida i straha izraz je straha za sebe samoga; javlja se kod susreta i ukazuje na duboku dimenziju samoće iz početka. Stida nije bilo prije pada, savjest je bila mirna. Padom je izgubljena izvorna punina. (12. i 19. 12. 1979).

O stvaranju. Stvaranje kao Božje djelo ne znači samo pozivanje iz ništa u postojanje nego to znači mnogo više: dar, davanje, i to dar koji dolazi iz ništa. Svaki stvor nosi u sebi znak toga izvornog i temeljnog darivanja. Dar pretpostavlja darivatelja i obdarenoga, dakle dvije osobe. A čovjek je sposoban shvatiti smisao dara, tj. poziva iz ništa u postojanje. Kad je Bog doveo čovjeku ženu na dar, čovjek se zadivio i uskliknuo: Evo kosti od moje kosti i mesa od mojega mesa! (2. i 9. 1. 1980)

O zaručničkom značenju tijela. Muško i žensko nisu samo za razmnožavanje (naravni red) nego i za izražavanje ljubavi, a u lju-

bavi čovjek biva dar. U tjelesnom darivanju prije pada muž i žena nisu osjećali stida, jer tijelo nije njima vladalo, premda su bili goli. Bili su gospodari svoga tijela, a ne robovi. (16. 1. 1980)

O golotinji. Post 2, 25 jedino je mjesto u Bibliji gdje je golotinja nevina, bez osjećaja stida i straha. Kasnije je to uvijek „sramota”. Izvorna nevinost i mirna savjest isključuju stid. Ta izvorna nevinost sačinjava savršeni etos čovjeka. (30. 1. i 13. 2. 1980) Samo golotinja koja ženu čini objektom požude izvor je stida. Prije pada žena nije bila objekt, nego suradnik. (20. 2. 1980)

Ivan Pavao II. govorio je nekoliko mjeseci o ženidbi u vezi s Kristovim riječima „u početku”, koje Matej dvaput spominje. Oni ma koji traže u ženidbi vlastiti ljudski i kršćanski identitet, Sveti Otac poručuje koliko je za to važna produbljena svijest o tijelu, o ženidbi, o muškosti i ženskosti. To je posebno važno za naše vrijeme i civilizaciju koja živi pod pritiskom materijalističkog načina mišljenja i koristi. Biologija i fiziologija mogu dati korisne spoznaje o ljudskom tijelu, ali svijest o dostojanstvu ljudskoga tijela i spolnosti dolazi iz drugih izvora. Poseban je takav izvor Božja riječ koja sadrži objavu tijela i to objavu „od početka”.

U nekoliko slijedećih mjeseci Papa je govorio o Božjoj zapovijedi „Ne čini preljuba!”, i to posebno o preljubu u srcu (usp. Mt 5, 27–28), odnosno „Ne poželi!”.

Požuda tijela dolazi od svijeta, ne kao plod tajne stvaranja, nego kao posljedica grijeha (usp. 1 Iv 2, 16–17). Sumnjajući u Božji dar i ljubav, čovjek okreće Bogu leđa, odbacuje ga iz srca i tako se dijeli od onoga što dolazi od Oca. U čovjeku ostaje samo ono što dolazi od svijeta. S grijehom je u čovjeka ušla požuda: Opazili su da su goli. (16. i 30. 4. 1980)

Iza grijeha dolazi požuda, jer tijelom više ne vlada duh sasvim kao u početku. A stid pokazuje na nesklad koji je nastupio između muškarca i žene. Stid je dvostruki signal: pokazuje da je vrednota ugrožena, a ujedno štiti tu vrednotu. (28. 5. 1980)

Prije grijeha muž i žena bili su određeni za puno zajedništvo, ne samo tijela nego i osoba. Grijehom se tijelo „izvuklo” iz osobnoga zajedništva. Nestalo je izvorne jednostavnosti i čistoće, vjernosti i zajedništva, a nastupila suprotnost spolova. (4. 6. 1980) Umjesto zajedništva dolazi požuda muškarca nad ženom, premda ga ona po sebi ne želi. On gospodari nad njom, i ona postaje predmet njegove požude. Ranjena je znakovitost tijela u ženidbi. U srcu se rađa požuda, ali tu počinje i obraćenje na koje Krist poziva. (25. 6. 1980). Požuda znači i to da su osobni odnosi, tj. darivanje, postali vezani na tijelo i seks, a to onda više nisu osobni odnosi. Požuda oduzima čovjeku dostojanstvo dara i „depersonalizira” ga čineći ga objektom za drugoga. Odnos darivanja pretvara se u odnos prisvajanja. (23. 7. 1980). Požuda tijela jača je od želje uma i ona je rat zakonu. (30. 7. 1980).

Isus posebno naglašava preljub u srcu i poziva se „na početak”, jer su zakonoznanici iskrivili smisao zakona i dopuštali poligamiju. No u početku nije bilo tako. Ipak su proroci čuvali drukčiju tradiciju, onu prvotnu i izvornu, za razliku od pismoznana. (13. i 20. 8. 1980)

Preljub je antiteza zaručništvu i ženidbi, jer je monogamija interpersonalna (bit će jedno tijelo), a preljub vrijeđa to pravo. Preljub je grijeh tijela. (27. 8. 1980)

Vječna privlačnost žene za muškarca (das ewig Weibliche) oslobađa, ili bi trebala oslobađati, razne želje duhovne i osobne naravi, odnosno zajedništva. No s druge strane požuda ograničava tu raznolikost želja, rušeći hijerarhiju vrednota koja stavlja na pravo mjesto vječnu privlačnost muškarca i žene. Žena prestaje muškarcu biti subjekt, znak, i ona mu najprije postaje objekt. U tome leži i moralna težina preljuba što subjekt, osobu, pretvara u objekt požude. (17. i 24. 9. 1980)

Kristove riječi „Svaki koji s požudom pogleda ženu, već je, u svom srcu, učinio s njom preljub” (Mt 5, 28) tumači Ivan Pavao II. u tom smislu da muž može i s vlastitom ženom učiniti preljub ako na nju gleda s

požudom. Time on produbljuje značenje prava na jednu, vlastitu, ženu i ukrepljuje ga moralnim vrednovanjem, jer žena i u zajednici s vlastitim mužem ima isto osobno dostojanstvo kao i muž. Krist kaže uopće „ženu”, jer požuda uvijek svodi ženu na objekt instinkta i zadovoljavanje „seksualne potrebe”. Zapovijed „Ne čini preljuba!” nalazi svoje opravdanje u nerazrješivosti ženidbe u kojoj se muž i žena ujedinjuju tako da postanu „jedno tijelo”. A preljub je po svojoj biti protivan tomé jedinstvu i ruši ga. Krist hoće potvrditi i utvrditi tu zapovijed u samoj dubini ljudske osobe, u srcu. Samo kad se daruje jedno drugom kao osobe, muž i žena mogu sačinjavati ono sakramentalno jedinstvo koje je želio Stvoritelj. (1. i 8. 10. 1980)

Kristove riječi ne znače manihejski prezir tijela. Takvo shvaćanje bilo bi protivno duhu Evandjelja. Evandjelje ne proklinje spolnost, nego samo poziva na svladavanje požude tijela. To je važno naglasiti danas, jer Nietzsche, Marx i Freud napadaju biblijsku nauku o trostrukoj požudi. No moramo reći i to da biblijski izraz o trima požudama nije temeljni i jedini kriterij antropologije i etike, ali je važan činilac za shvaćanje čovjeka, njegovih djela i morala. Krist se ne zaustavlja na osudi ljudskog srca, nego ga poziva da otkrije i ostvari zaručnički dar tijela i tako izrazi nutarnju slobodu srca i da upozna nutarnju snagu koja izvire iz vladanja požudom tijela. Važno je da čovjek ne osjeća kako je neopozvano optužen i predan na milost i nemilost požudi tijela, nego da se osjeća pozvanim na vrhunsku vrednotu ljubavi. (29. 10. 1980)

Kristove riječi nisu osuda ljudskog srca, nego poziv na gospodstvo nad požudom tijela tako da čovjek može ući u potpuni osobni odnos.

Često se vidi samo negativna strana morala utemeljena na zapovijedima i zabranama, pa tako i Kristove riječi o erosu u srcu. Potrebno je ići dalje i otkriti duboke i bitne vrednote koje te zabrane pokrivaju, odnosno čuvaju. U govoru na gori Krist naučava takve vrednote i upravlja prema njima

srce čovjekovo. Erotsko u smislu Novoga zavjeta treba shvatiti u svjetlu nove etike, tj. u svjetlu zaručničkog odnosa. To novo shvaćanje dolazi „iz srca”. Eros je ovdje težnja za istinitim, dobrim i lijepim. Ako se ne prihvati ta zadaća, mogu se osjećaji i tijelo zatvoriti u samu požudu, a to nije novi eros. Zato etos mora biti sastavni dio erosa. U toj točki treba razjasniti pitanje spontanosti, jer se često drži da etos koči eros u ljudskom ponašanju. Isusove riječi upravo ne kočé punu i zdravu spontanost u odnosu muškarca i žene, nego ih pozivaju na spontanost i utvrđuju je.

Kristove riječi traže u ovom području, za koje se čini da pripada samo tijelu i osjetima, tj. vanjskom čovjeku, da zna biti nutarnji čovjek, da zna slušati savjest, da zna biti gospodar vlastitih poriva kao čuvar koji stražari nad skrivenim izvorom i da zna iz tih poriva izvući ono što je prikladno čistoći srca. Kad čovjek gospodari instinktima, otkriva duhovnu ljepotu znaka ljudskog tijela u muškarcu i ženi. (5. i 12. 11. 1980)

Riječima govora na gori Krist izaziva pažnju svojih slušalaca – onda i danas – i poziva ih na zrelu spontanost koja ne guši plemenite želje i porive, nego ih oslobađa i razvija.

U prosincu 1980. (3, 10. i 17. 12.) govorio je Papa još o nekim aspektima novoga etosa prema govoru na gori. Kakvo je tu značenje umjerenosti i uzdržljivosti? Krist poziva na traženje trajnih i neuništivih oblika života „novoga čovjeka”. Umjerenost i uzdržljivost ne znači dokidanje do praznine, nego gospodarenje porivima i željama.

Što je čistoća srca? Krist ispravlja krivo shvaćanje farizeja koji su gledali vanjsku čistoću. Istinska čistoća izvire iz srca, iz nutrine. Svako je moralno dobro očitovanje čistoće, a svako moralno zlo očitovanje nečistoće. Krepost čistoće izvire iz srca.

I sveti Pavao piše u tom smislu: „Neka svaki čuva svoju ženu” (1 Kor 7,2) i „Živite u Duhu i nemojte udovoljavati zemaljskoj požudi!” (Gal 5, 16). Čistoća srca ostvaruje se upravo u životu po Duhu. Trajna

je ta borba između želja tijela i čežnja Duha. Božji Duh želi drugu stvarnost izvan ove tjelesne. Duh će Božji na kraju pobijediti, i sveti Pavao navodi njegove plodove (usp. Gal 5, 22).

Zaključak

U ovom prikazu navedeni su samo neki vidovi i načini kateheze pape Ivana Pavla II. do kraja 1980. godine i to u skraćenom obliku. Treba slušati njegov živi glas kojim se obraća tisućama na Trgu sv. Petra u audijencijama srijedom. Ono što je napisao i poručio biskupima kako su prvi odgovorni za katehezu i kako su katehete u pravom smislu riječi⁴, to sam čini neumorno svojim primjerom na djelu.

Iz njegovih riječi izvire radost u vjeri i želja da tu radost saopći svojim slušačima, u prvom redu kršćanima, a onda svim ljudima dobre volje. Ono što je posebno važno za nas danas, to Papa posebno naglašava i ponavlja po nekoliko puta. To ponavljanje, zatim vjernost biblijskoj riječi i tradiciji i otklanjanje mišljenja i stavova koji nisu vjerni Svetom pismu i crkvenoj nauci, to je sadržaj Papinih kratkih kateheza. U tome Ivan Pavao II. može biti uzor svim katehezama.

Apostolski polet i smisao za realizam dolazi posebno do izražaja u nagovoru kardinalima, 30. lipnja 1979:

„Krist od nas traži posebno tu snagu da ispovijedamo njegovu istinu i njegovu stvar pred ljudima, a da se ne pitamo hoće li ljudi prihvatiti tu stvar ili neće, hoće li otvoriti svoje uši i svoje srce toj istini ili će ih zatvoriti toliko da ne mogu čuti. Ne smijemo se obeshrabrivati pred tom zatvorenosti ušiju i razuma. Moramo ispovijedati i navješćivati u najdubljoj poslušnosti Duhu istine. A Duh će sam pronaći putove da dostigne dubinu savjesti i srdaca. Mi barem moramo ispovijedati i svjedočiti takvom snagom i upornošću da ne budemo odgovorni za činjenicu da je naša generacija zanijekala Krista pred ljudima”⁵

³ Svi navedeni datumi u daljnjem tekstu odnose se na „L'Attivita della Santa Sede”, 1979. i 1980.

⁴ „Catechesi tradendae”, br. 63.

⁵ Citirano prema „Catechese et pedagogie” od E. Barbotina, Lethielleux, Paris 1980, str. 124.